

RECENZE

**Příbáň Jiří. Obrana ústavnosti. Česká otázka v postnacionální Evropě.
Praha: SLON, 2014, 268 s.**

Titul poslední knihy *Jiřího Příbáňe Obrana ústavnosti*, stejně jako její obálka s obrazem *Tomáše Císařovského*, který se jmenuje *David a Goliáš*, může mnohé svést k domněnce, že se autor snaží bránit ústavnost před těmi, kteří ji chtějí oslabit. Opak je však pravdou. Příbáň vehementně brání ústavnost před těmi, kdo ji chtějí zachraňovat.

Postupující oligarchizace politiky (ať již skutečná, nebo zdánlivá), všeobecně sdílený pocit krize tradičních forem správy věcí veřejných, pocit zkapalnění pevných základů společnosti, tvarů a forem, tedy ona „tekutost“, vytvářejí ve společnosti silnou poptávku po stavbě hrází a jejich opevnování. Vláda ústavy neboli *ústavnost* takovou možnou hráz představuje. Zkušenosti ukazují, že ústava bývá poslední zárukou obrany před demolicí forem veřejné správy a jejího normativního aparátu. Symbolická váha, s jakou dokáže pojem ústavnost vstoupit do politických debat, slouží jako jistá prevence a připomínka hranic, nicméně pokud se frekvence, se kterou se objevuje ve veřejném prostoru, dostane za určitou hranici, skutečná funkce ústavnosti se začne vyprazdňovat. Jsou-li totiž spory o podobu správy věcí veřejných příliš často ve veřejné debatě pojmány jako zásadní boj o zachování ústavnosti, zbyde nám nakonec pouze vyprázdněný symbol, který již nedokáže naplnit svůj účel. Vláda ústavy se pak stává vším a zároveň ničím. Jediné, co nám zbyde, jsou ona slavná Hamletova „*slova, slova, slova*“.

Příbáň odmítá banální přístup k (ochraně) ústavnosti a toto odmítnutí představuje i leitmotiv celé sbírky jeho (povětšinou salonních) esejů a je zřejmě i jejím největším přínosem pro veřejnou debatu v České republice. Jednotlivé texty ukazují vládu ústavy nikoliv v běžných a často omílaných kategoriích, laciný humanismus a moralizování nepatří do *Příbáňovy* palety, sbírka esejů nám naopak nabízí bystré a elegantní postřehy z úhlů, které nejsou běžně s ústavním právem a státovědou spojovány. Laskavý jazyk *Příbáňovy* analýzy, který někdy dává zapomenout na britkost a pronikavost jeho myšlenek, stejně jako naděje, kterou vkládá ve schopnost současného politického systému překonávat problémy, může nepozorného čtenáře svést k domněnce, že nabízí jednoduchý recept na neduhu současného světa – důsledně uplatňovanou zásadu ústavnosti a fortifikaci tradice.

Dalo by se říci, že *Příbáň* klade důraz na demokratickou legitimitu ústavnosti. Jeho ústavnost není militantní, je navýsost politická. Tato *politická ústavnost* si nevystačí s pouhým konstatováním existence hodnot strážných na Olympu práva. *Příbáň* ponechává stranou unavené koncepty, které se zabývají strukturálními formalitami techniky dělení moci a vládnutí, a nabádá, abychom naše přemýšlení o ústavnosti směřovali, namísto hledání řešení konformních s formalizovaným výkladem ústavy, k úvahám o způsobech vlády zachovávaných otevřeně a pluralitní politické prostředí, které je ve své podstatě „permanentním řešením krizí“. *Příbáň* tak ukazuje možnou cestu ven ze začarovaného kruhu ztráty naší imaginace a přemýšlení o roli ústavnosti. Ústavnost, kterou chce bránit, není zcela neprostupný val. V jeho pojetí má méně bran a méně strážných věží. Jeho ústavnost je tedy prostupná a otevřená. *Příbáňova* koncepce ústavnosti nestojí na jednoduchých počtech, naopak vyžaduje komplexní vhled do sítě vztahů a hodnot, které se v dané chvíli dostávají do konfliktu a vyvolávají to, čemu tak často říkáme ústavní krize či krize parlamentní demokracie, což je v jeho chápání běžná a potřebná součást fungující demokratické společnosti.

Hamletovo povzdechnutí „*slova, slova, slova*“ lze vyložit – jako koneckonců téměř vše v *Shakespearových* hrách – různě. I Hamletův příběh je nejednoznačný a nenabízí jednoznačné odpovědi. *Shakespeare* před nás klade pouze tragické i groteskní aspekty doby, která „*vyknnuta ze svých kloubů, šílí*“. Mladý princ plně pociťuje ztrátu důvěry v člověka i v ideály, dříve chápané jako uskutečnitelné: „*Jak trapný, plytký, planý, bezúčelný mi připadá ten celý svět!*“ Hamlet ví, že musí jednat, naplnit požadavek spravedlnosti, je však sžírán pochybnostmi a výčitkami. *Shakespeare* vypráví Hamletův příběh pomocí otázek a disputací, prostřednictvím různých úhlů pohledu a s pomocí plejády různých postav, které někdy Hamletovu verzi příběhu doplňují, jindy vyvracejí. Jednoznačnou odpověď na otázky, které Hamlet klade, nečekejme. Odpovědi na otázky, které si klademe, musíme nalézt sami a co více, důležitější než jejich nalézání je jejich hledání.

Hledání odpovědí je však, nejen pro Hamleta, velmi náročná činnost. Obzvláště v kontextu obrany ústavnosti je takové hledání odpovědí organicky spojeno s otázkou interpretace konceptů. Interpretace ústavy není přímočará činnost. Naráží především na problém s rozkolem mezi objektem výkladu a jeho konkrétní reprezentací. Text ústavy sice stanoví nějaké pravidlo, či vyzdvihne nějaký konkrétní hodnotový rámec, avšak její aplikace není nikdy přímočará, dokonce by se dalo říci, že její úplná implementace je strukturálně nemožná. Vzpomeňme na slavné *Magrittovo* dílo – obraz dýmky, pod kterou je nápis „*Ceci n'est pas une pipe*“. Ta malba pracuje právě s propastí mezi reprezentací objektu a jeho materiální existencí. Dýmka, na kterou se díváme, vydává v našem vědomí signál, který vyjádříme větou „*Toto je dýmka*“, nicméně bezprostředně pod obrazem dýmky čte divák větu, která toto poznání neguje „*Toto není dýmka*“. *Magrittův* obraz tak zachycuje i realitu naší snahy o obranu ústavnosti. Rozpor mezi obrazem dýmky a titulkem, který ji doprovází, podle *Foucalta* ukazuje, že se marně snažíme vyjádřit slovy, co vidíme, neboť to, co vidíme, není nikdy (plně) zachyceno v tom, co říkáme. Stejně marně se pak snažíme zobrazit pomocí obrazů nebo metafor to, co říkáme. Kresba dýmky s titulkem, který popírá, že to, na co se díváme, je dýmka, ukazuje na podmíněnost rovnítka mezi zobrazeným objektem a jeho reprezentací. Tento komplikovaný vztah mezi reprezentací a objektem reprezentace není vyhrazen pouze umění. Velice přesně vystihuje situaci, ve které se nacházíme při interpretaci ústavnosti. Obrana ústavnosti představuje spíše snahu o reprezentaci hodnot, na kterých ústavnost stojí, než jejich skutečné vyjádření. Příběh *politická ústavnost* tedy nepracuje s myšlenkou implementace ústavy, zaměřuje se na její reprezentaci. Ústava v jeho pojetí neslouží jako prostředek k zakončení debaty, je naopak nástrojem, který politickou debatu umožňuje.

Snaha reprezentovat společnost je odedávna spjata s divadlem. Přitažlivost tohoto umění spočívá v tom, že děj, který se před námi odehrává, není jen chladnou plejádou nacvičených scén a dialogů, divadlo stojí na naší spoluúčasti, na naší schopnosti identifikace s předváděným příběhem. Zároveň s touto identifikací si ale udržujeme od děje odstup, neboť jsme si vědomi toho, že to, co se na jevišti odehrává, není skutečnost, ale její reprezentace. Tato kritická distance nezmenšuje výsledný efekt interakce publika s dějem, který se na divadelních prknech odvíjí, naopak vědomí toho, že události, které se před námi odehrávají, jsou reprezentací skutečnosti, osvobozuje zorné pole divácké představivosti. Autentičnost prožitku tu není dána tím, že známe děj hry a sledujeme, jak herci dodržují text, ale schopností divadelní inscenace vytvářet v myslích diváků asociace, které reprezentují sdílené hodnotové rámce.

Platón se proti divadlu zásadně vymezuje, ústy svého učitele *Sókrata* vyjadřuje přesvědčení, že legitimní politický režim musí z veřejného života divadlo, a obzvláště tragické básníky, vyloučit. Divadlo podle něj nezajímá pravda, vnáší do veřejného prostoru pouhou *fikci pravdy*. Toto klamné zdání, říká *Sókrates*, produkuje pouze přelud a podvod. *Platón* pokládá rovnítko mezi *demokracií* a *theatrokracií*. Demokracie je pouhým spektaklem, který legitimizuje sám

sebe pouze díky produkci „divadelní“ iluze, která sice budí zdání legitimacy, avšak bez jakéhokoli fundamentu a odkazu ke skutečným hodnotám. Demokracie, jak známo, vede pouze k tyranii – a to je podle *Platóna* důvod, proč diktátoři tolik milují divadlo. Je proto třeba, aby demokracie byla nahrazena vládou filosofů. *Philosophia* je – na rozdíl od *demokratia* – politický režim založený na spravedlnosti. Platón si však také uvědomuje, že i *philosophia* potřebuje jistou formu dramatu, jinak by nemohla být přesvědčivá, proto musí nahradit divadlo vlastní dramatickou tvorbou. Sám tak činí například v tom, jakým způsobem vypráví příběh *Sókrata*, svého učitele. Tragické příběhy Oidipa, Oresta a mnoha dalších, tak často a tak úspěšně ztvárňovaných v mnoha hrách, *Platón* nahrazuje heroickým ideálem umírajícího *Sókrata*. Tragédie se tak přesouvá z amfiteátrů do příbytků filosofů a současně přestává být zjevnou iluzí – spektaklem, čímž ze sebe pravdivou výpověď stává se skutečností. Starořecké slovo, ze kterého vznikl dnešní výraz *teorie* (*theoria*), sdílí etymologický základ se slovem *theoros*, tedy se slovem označujícím diváka, který sleduje divadelní představení a také se slovem *theorein*, které vyjadřuje aktivitu vnímání a přemýšlení. Divadlo je tak vždy teorií a teorie je naopak vždy divadlem, divadlem, ve kterém jsme diváky našeho vlastního dramatu. Nicméně toto naše drama je vždy zároveň iluzí, a jak by řekl *Platón*, podvodem.

Touha po tvrdých datech a vyšších hodnotách, které nacházíme i v tom, jak řada z nás přemýšlí o ústavnosti, je vlastně jistou neurózou, dědictvím osvícenství. Neustálá snaha vytvářet prostředí „čisté“ politiky nebo státních aparátů vypovídá více o těch, kteří po takovém cíli volají, než o systému, který hodlají fundamentálně proměnit. Tato fixace na potřebu obrody nakonec nevede k nápravě systému, naopak může dovést existující systém k degradaci. Selhávání těchto platonických nástrojů se projevuje v permanentním pocitu nespokojenosti, zklamání a krize. Smíření se s podmíněností a „úspěšností“ nástrojů, kterým vládneme, je prvním krokem k efektivní obraně ústavnosti. Cesta však není jasně daná, obzvláště proto, že náš cíl je nejasný. Ústavnost zřejmě není možné zachytit, ukotvit a jasně definovat. Nakonec to, čím disponujeme, je především houf slovních vyjádření a reprezentací, jsou to jen „*slova, slova, slova*“. Nicméně, jak dokazuje Shakespeare, slova nejsou vždy *jen* slova. Najít ta správná, je pak klíčový úkol při obraně ústavnosti.

Petr Agha*

Brtko Róbert. Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva.

Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, 171 s.

Jednu z posledně vydaných monografií domácích i slovenských autorů, věnovanou římskému právu, představuje publikace *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Knihu napsal slovenský právní romanista *Róbert Brtko*, který se problematikou římského práva v rámci svého odborného zaměření dlouhodobě zabývá.

Přirozené právo, neboli *ius naturale*, je ze strany studentů obvykle spojováno zejména s římským právem, respektive s římskou filozofií, nicméně jak (nejen) autor recenzované publikace upozorňuje, kořeny staré přirozenoprávní koncepce jsou pevně spojeny s půdou antické řecké filozofie. Otázce formování teorie přirozeného práva je proto věnována první

* Mgr. Petr Agha, Ph.D. LL.M., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: petr.gha@ilaw.cas.cz.